

в Національний військово-історичний музей України та затвердження його Статуту». Архів НВІМУ. Док. фонд. 19 арк.

УДК: 373.5(091)(477.411)«1871/1920»:
050.486«187/191»

Тетяна Рудницька
(м. Київ)

**КОЛЕГІЯ ПАВЛА ГАЛАГАНА НА
СТОРІНКАХ ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛІВ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО
МУЗЕЮ УКРАЇНИ)**

У статті висвітлено основні напрямки діяльності новаторського навчально-виховного закладу України другої половини ХІХ – початку ХХ століття – Колегії Павла Галагана за матеріалами фондів Педагогічного музею України. Досліджено унікальність Колегії Павла Галагана як осередку формування української інтелектуальної еліти.

Ключові слова: *Колегія Павла Галагана, «Ежегодник Коллегии Павла Галагана», Григорій Павлович Галаган, Педагогічний музей України, національне надбання.*

Сьогодні в Україні створюються нові навчально-виховні заклади, орієнтовані переважно на закордонний досвід. В історії української культури і освіти також є чимало прикладів навчальних закладів високого рівня. Одним із таких є Колегія Павла Галагана, що відома як новаторський навчально-виховний заклад другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Діяльністю цього унікального навчального закладу цікавилось багато науковців. Серед сучасників потрібно відзначити авторський колектив під керівництвом академіка О. Сухомлинської, який підготував працю «Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів України (кінець ХІХ–ХХ століття)», один із розділів якої присвячено Колегії Павла Галагана (Л. Березівська, О. Шевчук «Колегія Павла Галагана в контексті розвитку освіти в Україні (1871–

1920 рр.)». Також досліджували це питання М. Смольницька, О. Шевчук та ін.

Мета цієї статті: висвітлити різнобічну діяльність Колегії Павла Галагана на матеріалах фондів Педагогічного музею України. У фондах музею зберігаються безцінні примірники книг, що є частиною національного культурного надбання держави. У 2001 р. колекцію стародруків Педагогічного музею України визнано науковим об'єктом, що становить національне надбання (Постанова Кабінету Міністрів України №1709 від 19.12.2001 р.), а у 2009 р. Міністерством освіти і науки України цю колекцію внесено до відповідного Державного реєстру (свідоцтво № 81 від 19.02.2009 р.) [4, с. 2]. Повна назва наукового об'єкту – «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.). Книги, що увійшли до колекції, відібрано відповідно до пріоритетного для нашої держави українознавчого підходу: визнання книжковими пам'ятками насамперед україномовних видань педагогічного змісту до 1923 р., а також усіх педагогічних та історико-культурних видань цього ж періоду, випущених на українській території чи тих, які за своїм змістом стосуються вітчизняної освіти і педагогічної науки, в тому числі виданих у Російській імперії до 1917 р. та СРСР до 1923 р. [3, с. 137].

Крім педагогічних журналів, таких як «Вестник воспитания», «Журнал Министерства Народного Просвещения», «Киевская старина», у фондах музею є й кілька номерів «Ежегодника Коллегии Павла Галагана». Це річні звіти про діяльність Колегії. Подібні звіти про роботу навчальних закладів не були рідкістю наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. «Ежегодник...» дає доволі повне поняття про різнобічну діяльність навчального закладу.

Своєю створенню колегія зобов'язана трагічному випадку. Безповоротна втрата, смерть єдиної дитини, сина Павла, в подружжя Галаганів, підштовхнула їх до ідеї створення в Києві в 1871 році Колегії Павла Галагана. Таким чином батьки хотіли увіковічити пам'ять про свого сина, який помер у 16 років. Засновником колегії був Григорій Павлович Галаган (1819–

1888) – громадський діяч та відомий меценат. Батько після раптової смерті сина дуже страждав. Далі цитуємо мовою оригіналу: «В несчастьи, меня поразившем, не вижу я другого спасения или хотя бы облегчения, как исполнить то, что представляется мне долгом, указываемым моей совестью и любовью к усопшему. Дело мое должно состоять в продолжении на земле, пока суждено будет мне жить, того добра, которое без сомнения делал бы сын мой. Желая, не откладывая, начать полезное дело, прежде всего устроив что-либо прочное и новое в сфере общественного образования. Мой сын остановился на пути своего образования с полным к нему рвением и с искренней любовью к ближнему; пусть же другие, нуждающиеся в средствах, продолжают то, чего не суждено было докончить ему» [7, с. 4].

Схвальні відгуки від найвищих урядовців про ідею створення нового навчально-виховного закладу знаходимо на сторінках «Журналу Министерства Народного Просвещения» (1870): «Григорий Павлович! Министр народного просвещения довел до моего сведения, что вы, имев несчастье потерять единственного вашего сына..., вознамерились устроить в память его, в Киеве, учебно-воспитательное заведение...

Я оценяю в полной мере ту пользу, которую оно может принести как доставлением некоторому числу молодых людей средств подготовительного к университету образования...Посему, принимая с особенным удовольствием ваше пожертвование, я дозволяю, согласно вашему желанию, наименовать предполагаемое вами учебное заведение, в память вашего сына, коллегиею Павла Галагана. Я сердечно желаю, чтобы вам дано было найти в чужих, благодетельствуемых вами, детях то утешение, которого, по воле Промысла, вы лишились в собственном вашем сыне.

На подлинном собственною Его Императорского Величества рукою написано: Александр» [8, с. 4].

Колегія була розрахована на 70 учнів, а програма 4-річної освіти була гуманітарною і відповідала старшим класам гімназії, тобто готувала молодих людей до вступу до університету.

Г. Галаган пожертвував для колегії частину своїх маєтків, побудував за свій рахунок комплекс будівель вздовж нинішньої вулиці Богдана Хмельницького. Частина будівель наразі втрачена, але головна – вціліла, нині тут знаходиться Національний музей літератури України. Крім того, 30 учнів навчалось на повному забезпеченні за рахунок сім'ї Галаганів.

Унікальність колегії полягала в тому, що тут поєднувалася як навчальна, так і виховна робота, чого не було в інших гімназіях, а також допускалося внесення змін до навчальної програми. Таким навчальним предметам, як малювання, теорія музики і співи приділялась особлива увага, бо тут вважали, що освіта повинна ґрунтуватись не тільки на науці, але і на мистецтві. Наголос в роботі робився на індивідуальне навчання, моральне виховання учнів. Підтвердженням цих фактів є рецензія про діяльність колегії в журналі «Вестник воспитания»: «Учебный курс коллегии отстывает от плановых и программ гимназий тем, что в него входит систематический курс естествознания, химия, ручной труд, теория музыки и рисования в связи с историей живописи, практические работы по физике и химии. Таким образом, в смысле количества образовательных дисциплин, коллегия, несомненно, стоит выше других наших общеобразовательных школ. Кроме того, с учащимися ведутся дополнительные вечерние занятия по математике, истории и словесности» [5, С.26].

У закладі була добре поставлена навчальна робота, часто практикувалося написання рефератів, організовувалися літературно-музичні вечори, екскурсії. Для прикладу зазначимо лише одне повідомлення 1910 року в одному з педагогічних видань: «В отчетном учебном году состоялось пять внеклассовых вечерних чтений и два литературно-вокально-музыкальных вечера, посвященных памяти И. С. Тургенева и Н. В. Гоголя. Особенность этих последних вечеров заключалась в том, что на них были прочитаны двумя воспитанниками довольно содержательные рефераты о некоторых чертах творчества названных писателей» [5, с. 26]. А от в історико-етнографічному та літературному журналі «Киевская старина», що видавався у Києві російською та українською мовами упродовж 1882-1907

років повідомлялося: «Один реферат иногда обсуждался на нескольких заседаниях, затягивавшихся изредка до часу ночи... Считалось позорным готовиться к урокам по литературе и истории по одним учебникам» [10, с. 178]. Наведемо приклад тем позакласних лекцій, що проводились для вихованців колегії: «В течение года воспитанники...выслушали шесть внеклассовых лекций: 1) о холере, 2) о цветной фотографии, 3) «мировая роль зеленого растения», 4) «значение микроорганизмов в экономии природы», 5) «заразные болезни, бактерии и иммунитет», 6) о «Медном всаднике» Пушкина» [1, с. 9]. Як бачимо, тематика таких лекцій була різноманітною та пізнавальною.

Якщо звернутися до теми екскурсійної діяльності в колегії та проаналізувати першоджерела, зокрема такі, як «Ежегодник Коллегии Павла Галагана», то дізнаємось про організовані змістовні, цікаві екскурсії для вихованців. Так, в «Ежегоднике...» за 1908 рік детально описується поїздка вихованців 38 випуску в село Сокиринці на Чернігівщині, враження екскурсантів. Це місце було особливим для всіх учнів колегії, бо саме тут народився Г. Галаган, покоїться прах юнака, в пам'ять якого створена колегія, саме тут Григорій Павлович і Катерина Василівна дійшли наміру створити навчальний заклад. Звісно, що зі смертю засновників, які знову ж таки були поховані саме в цьому місці, зв'язок колегії з с. Сокиринці стає ще знаковішим: «Посещение Сокиринец стало мечтою каждого питомца Коллегии, каждого лица, причасному к этому учреждению» [2, с. 147]. Далі в «Ежегоднике» зазначається, що екскурсія відбулася завдяки ініціативі директора колегії і одночасному запрошенню нинішньої власниці старовинного гнізда родини графині Катерини Павлівни Ламздорф-Галаган. **(Катерина Павлівна Комаровська – дочка сестри Григорія Павловича, яка вийшла заміж за генерала-лейтенанта графа Костянтина Миколайовича Ламздорфа)**. Неповною буде картина тієї атмосфери, в якій опинились гості, без таких слів: «...знаменитый Сокиринецкий парк, на который затрачены сотни тысяч и в котором имеются дорогие экземпляры цветов, растений и статуй, совершенно лишен ограды и доступ в него

открыт всем, особенно крестьянам, жителям Сокиринец. Так заведено еще при Григории Павловиче, такой же порядок поддерживается и нынешними владельцами Сокиринец» [2, с. 153]. Хочется завершить розповідь про значення цієї екскурсії словами директора колегії: «...без посещения Сокиринец нравственное воспитание питомцев Коллегии нельзя считать законченным: только здесь постигаются великие души ее основателей; только здесь наблюдая традиции гостеприимного дома, можно понять дух, господствующий в семье Галагановых и их потомков» [2, с. 152].

Григорій Галаган був великим прихильником української історії та культури: «С общерусским, так сказать, патриотизмом Г.П-чь оригинальным образом сумел сочетать в себе и более тесную привязанность к своей малороссийской родине, которую любил со всей страстью южнорусса, и для блага которой в особенности подняты были им различные общественные труды. Нам не приходилось видеть и наблюдать ничего трогательнее тех чувств которые питал Г.П-чь к Малороссии, вообще, к своей прекрасной Прилуцшине, в частности. Звуки народной малороссийской песни, – а Григорий Павлович был большим знатоком ее, – различные сочетания красок родного пейзажа, живые сценки родной сельской жизни, будничной и праздничной – все приводило его в состояние величайшего восхищения и восторга...Видно было, что все эти элементы не только скрашивали его жизнь, но были нужны как воздух, вода...» [9, с. 13].

У його сина нянькою була проста українська жінка, тому Павлусь із дитинства розмовляв українською мовою. В Сокиринцях була так звана «Павлусева хатка»: «Это небольшое сооружение, представляющее собою в уменьшенном виде точное воспроизведение малороссийской избы, как в ее наружном виде, так и в отношении внутреннего убранства. Возле этой хатки любил проводить время и заниматься полевыми работами покойный сын учредителя Павлусь...» [6, с. 34].

Один із викладачів, а в минулому вихованець колегії А. Левитський, який відвідав з екскурсією Сокиринці, зазначив:

«Портрет молодого Григория Павловича в народном костюме, изображение исторических деятелей Малороссии, богатая коллекция старинного козацкого оружия, – все говорит о горячей любви покойного Григория Павловичу к родному краю» [2, с. 156].

Г. Галаган намагався ці смаки поширювати серед вихованців колегії. Тоді це був чи не єдиний навчальний заклад, у якому лунала українська мова. В колегії був свій хор, що виконував українські пісні, на уроках музики йшов виклад матеріалу з історії обрядової української музики, також ставилися українські вистави. Фундаментальна бібліотека була сформована переважно з книг засновників колегії, а також із книг, що були придбані на кошти навчального закладу: «Увеличение количества приобретаемых книг, особенно периодических изданий, уже не соответствует размерам библиотечного помещения и в недалеком будущем явится необходимость ставить параллельные ряды шкафов в главном библиотечном зале. Книги в шкафах размещаются в систематическом порядке по научным отделам и заносятся в систематический каталог» [10, с. 81]. Цікаво, що «из достопримечательностей библиотеки можно указать на три неизданных рукописи, ценных для изучения истории Малороссии в XVIII веке. Рукописи эти... содержат в алфавитном порядке «Звание местечкам, селам и деревням, в полках Черниговском, Нижинском и Стародубском положение свое имеющим»...» [10, с. 83].

Засновник колегії знав кожного із вихованців, дуже радів, коли вони досягали успіхів, були старанними, адже в кожному з них він бачив свого сина. Атмосфера між вихованцями і вихователями були дружня, панували довірливі відносини, що склалися за сімейним зразком. «Мы ценим его за труды, заботы, тревоги и радости, которые он принимал на себя добровольно, ради нашей школы за неизменную любовь к нам, за усыновление нас в своем сердце, не смотря на то, что мы часто бывали далеки от его заветных идеалов и желаний» [7, с. 5]. Так вважав директор колегії І. Нечипоренко. На сторінках «Вестника воспитания» знаходимо аналіз одного з

«Ежегодников Коллегии Павла Галагана»: «Что касается воспитательной части, то характерно, между прочим, само заглавие, данное в отчете этой отрасли деятельности коллегии: «Воспитательный надзор». Характеристика этого «надзора» посвящено в отчете всего несколько строк, из которых видно, что воспитанники коллегии, хотя часть их уже находятся в юношеском возрасте, подчинены неослабленому наблюдению воспитателей» [5, с. 26].

Узагальнену характеристику колегії, зустрічаємо в критиці журналу «Вестник воспитания»: «Общее впечатление, получаемое при чтении отчета, сводится к тому, что коллегия – учебное заведение солидное, богатое, хорошо обставленное, с хорошо организованным учебным делом» [5, с. 26]. Річ у тім, що в колегії, крім фундаментальної бібліотеки з нумізматичною колекцією, були створені природничо-науковий кабінет, фізична лабораторія, клас музики з фортепіано та органом, спортивний зал, навіть власна церква, лікарня та їдальня.

Колегія проіснувала до революції 1917 року, потім нова влада перетворила її в «трудоу школу», та, незважаючи на короткий термін існування, вона встигла дати дорогу в життя багатьом відомим згодом особистостям. Колегію Павла Галагана називали «школою академіків», бо з її стін вийшов не один десяток кращих представників української науки, освіти та культури. Серед них: А. Степович – історик-славіст, літературознавець, професор; В. Грабар – юрист, професор, академік УАН; А. Кримський – український історик, письменник, перекладач, академік УАН; В. Липський – ботанік, академік, президент УАН, директор Одеського ботанічного саду; Д. Петрушевський – історик, академік АН СРСР; О. Малиновський – юрист, академік УАН; М. Драй-Хмара – поет, літературознавець, перекладач; П. Филипович – поет та літературознавець, педагог та багато інших.

Опрацьовані матеріали з фондів Педагогічного музею України свідчать, що в Колегії Павла Галагана були гарні умови для здобуття високого рівня освіти та виховання юнаків: ретельно підібраний педагогічний колектив колегії, високе матеріальне забезпечення закладу, навчально-виховна робота,

атмосфера, що панувала в закладі сприяла самовдосконаленню, прагненню до самостійності у вихованців колегії. Колегія відіграла важливу роль в освітньо-культурному житті України та у формуванні національної інтелектуальної еліти наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ежегодник Коллегии Павла Галагана. С 1-го октября 1907 г. по 1-е октября 1908 г. Год 13-й. Киев, 1908. *Вестник воспитания*. 1909. №2. С. 7–14
2. Левитский А. Поездка воспитанников 34-го выпуска Коллегии Павла Галагана в с. Сокиренцы. *Ежегодник Коллегии Павла Галагана*. Год 13-й. К.: Типография С. В. Кульженко, 1908. С. 147–158
3. Міхно О. Науковий об'єкт «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477—1923 рр.), що становить національне надбання: збереження, вивчення, популяризація. *Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання: матер. Міжнар. наук.- практ. конф., м. Київ, 7—9 квітня 2015 р., Національний авіаційний університет /редкол. Тюрменко І. І. та ін. К.: «Талком», 2015. С. 137–141*
4. Міхно О. Національне надбання у Педагогічному музеї України [Про науковий об'єкт «Колекція стародруків Педагогічного музею України», що становить національне надбання]. *Наука і суспільство*. 2015. №1—2. С. 2–10
5. Отчеты и ежегодники. *Вестник воспитания*. 1910. №1. С. 22–30
6. Поездка в Сокиренцы воспитанников 38-го выпуска. *Ежегодник Коллегии Павла Галагана*. Год 17-й. К.: Типография С.В. Кульженко, 1913. С. 33–35
7. Поминка по учредителю Коллегии Григорию Павловичу Галагане. *Ежегодник Коллегии Павла Галагана*. Год 13-й. К.: Типография С.В. Кульженко, 1908. С.3–6

8. Правительственные распоряжения. Высочайшие рескрипты. На имя действительного статского советника Г.П. Галагана. *Журнал Министерства Народного Просвещения*. 1870. №3. С. 3–15
9. Степович А. К портрету Григория Павловича Галагана. *Ежегодник Коллегии Павла Галагана*. Год 13-й. К.: Типография С.В. Кульженко, 1908. С. 7–14
10. Страничка из жизни коллегии Павла Галагана. *Киевская старина*. 1901. №12. С. 177–178
11. Учебные пособия. *Ежегодник Коллегии Павла Галагана*. Год 13-й. К.: Типография С. В. Кульженко, 1908. С.81–86

УДК: [75.041.5+055.2]:069:7(477.62)

Євгенія Дяконова

(м. Бахмут Донецької області)

ДОЧКА МІРІЇ ТЕРЕЗІЇ, СЕСТРА МАРІЇ АНТУАНЕТТИ

Стаття присвячена атрибуції «Портрета невідомої» невідомого художника першої половини XVIII століття із зібрання Горлівського художнього музею. На першій стадії дослідження встановлено ім'я автора (та його школи) - Мартин ван Мейтенс (1695 – 1770) та ім'я моделі – ерцгерцогиня Марія-Христина Австрійська, дочка Марії-Терезії (1742 – 1798).

Ключові слова: атрибуція, живопис, портрет.

У цій статті мені хотілося б звернутися до атрибуції однієї цікавої картини з фондів Горлівського художнього музею.

Серед нечисленних робіт рубежу XVIII-XIX століть в експозиції цього музею здається незвичайним «Портрет невідомої» невідомого художника першої половини XVIII століття. На ньому зображено дівчинку в синій сукні, вишитій сріблом. Зображення поколінне, в лівій руці - скромні польові квіти, права кокетливо відведена в сторону, ледь торкаючись пальцями спідниці.

Бліде обличчя, голівка з напудреним волоссям виділяються на темному нейтральному тлі. Праворуч від глядача на другому плані узагальнено написано пейзаж. Корона, що лежить на